
WELKE RINGSLANG ONDERSOORT LEEFT IN NEDERLAND?

Ingo Janssen & Annie Zuiderwijk

Ongewoon uitzijnde
ringslang, gefotografeerd
door Jelle Hofstra in
Friesland.

Met enige regelmaat krijgen we bericht over een ringslang die er “ongewoon” uitziet, hetzij kwa kleur hetzij kwa tekening. Een vraag die dan wordt gesteld: is dit wel de ondersoort *helvetica* die in Nederland voorkomt? Vaak komt zo’n vraag uit Friesland. De Friezen vermoeden dan dat ze te maken hebben met de Midden-Europese ondersoort *natrix*. Een goede reden om hier eens wat dieper op in te gaan.

Nederland

Het verspreidingsgebied van de ringslang (*Natrix natrix*) in Nederland bevindt zich boven de grote rivieren en heeft drie kernen: een noordelijke kern (Fr, Dr, Ov), een centrale kern (Veluwe-Rivierengebied) en een westelijke kern (Utrecht-Hollandse veenweidegebied). Flevoland, gelegen tussen deze drie kernen, neemt een aparte positie in. Binnen de drie kernen is de ringslang een algemene verschijning, buiten deze kernen worden ringslangen zelden gezien. Hiermee ligt de Nederlandse populatie nogal geïsoleerd, in ieder geval van *N.n.helvetica* in België, Frankrijk en Engeland; en mogelijk ook geïsoleerd van ringslangen in Duitsland. Omdat in Oost-Nederland de verspreiding verbrokkeld is; populaties liggen ver uit elkaar; in aangrenzend Duitsland is dit niet anders. Dus uitwisseling is niet waarschijnlijk heden ten dage. Door het specifieke zwerfgedrag, gecombineerd met het vermogen om grote afstanden af te leggen, de terrariumhouderij en de voortplantingsbiologie (broeihopen) kunnen ringslangen ver buiten hun leefgebied worden aangetroffen, soms op eigen kracht daar gekomen, soms niet. En soms gaat het hierbij om ringslangen van een allochtone ondersoort.

Verspreiding en contact

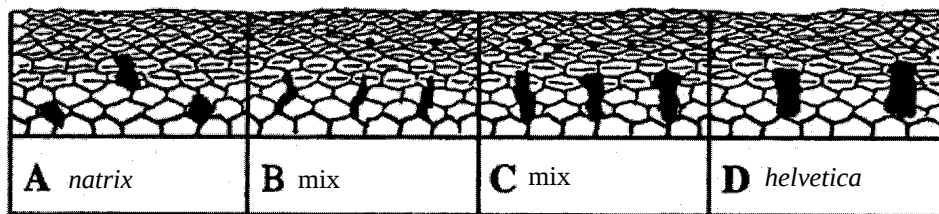
De ringslang kent een reusachtig verspreidingsgebied. Zij komt voor van Scandinavië tot Noord-Afrika en van Engeland tot het Baikalmeer. Alleen al in Europa worden dertien ondersoorten onderscheiden. In Nederland leeft volgens Daan (1975) de West-Europese ondersoort *Natrix natrix helvetica* echter, contact met

andere *helvetica* populaties (in Frankrijk, België of Engeland) is onwaarschijnlijk. De situatie in aangrenzend Duitsland is gecompliceerd. Ten oosten van de Rijn ligt een zone waar *N.n.helvetica* op de Midden-Europese ondersoort *Natrix natrix natrix* stuit. In het algemeen zijn ondersoorten door een barrière gescheiden maar in Duitsland is dat niet het geval voor *N.n.helvetica* en *N.n.natrix*. Ze komen samen voor, ze paren onderling: er is een hybridisatiezone ontstaan waar ringslangen voorkomen met kenmerken van beide ondersoorten. In Duitsland heeft men dus met twee ondersoorten te maken en met tussenvormen. De hybridisatiezone begint ten Zuiden van het Ruhrgebied, op de hoogte van Venlo, op ruim 100 km afstand van Limburg enerzijds en de Achterhoek anderzijds. Het dichtstbijzijnde *natrix*-gebied begint in Niedersachsen zo’n 50 km verwijderd van Drenthe en Groningen en nadert de Nederlandse grens niet echt. Vanwege de gecompliceerde situatie in Duitsland heeft Schlüpmann (2005) onlangs een schema gepubliceerd waarop de typische *helvetica*- en *natrix* kenmerken te zien zijn, met ook voorbeelden van mengvormen. We hebben tabel en figuur hier overgenomen. Zie figuur bovenaan blz. 9 en tabel op blz.10.

Ringslangen in de alcoholcollecties

We zijn de alcoholcollecties van het Zoologisch Museum Amsterdam en Naturalis ingedoken om ringslangen te bekijken. We hebben de slangen ingedeeld volgens het schema van Schlüpmann.

Lees verder op bladzijde 10

Flanktekeningen van ondersoort *natrix* = A, twee mengvormen B en C, en ondersoort *helvetica* = D. (overgenomen uit Schlüpmann, 2005).

Type A. Vindplaats: Meckelenburg (D) 1929. Collectie ZMA. Deze flanktekening wordt beschouwd als typisch voor *Natrix natrix natrix*. Meckelenburg ligt ook binnen het areaal van deze ondersoort.

Type A. Vindplaats: St. Annapolder (Voorne) 1962. Collectie ZMA. De flanktekening komt overeen met *natrix*. De vindplaats ligt buiten het areaal van *natrix*. Wellicht een 'ingevoerd' exemplaar.

Type B. Vindplaats: Baarn 2005. Gefotografeerd als levend dier in het veld. De flanktekening komt niet overeen met beide ondersoorten, lijkt het meest op type B, een mengvorm.

Type B. Vindplaats: Hilversum 1999. Collectie ZMA. De flanktekening komt niet overeen met beide ondersoorten, lijkt het meest op type B, een mengvorm.

Type C. Vindplaats: Apeldoorn 1885. Collectie ZMA. De flanktekening komt niet overeen met beide ondersoorten, lijkt het meest op type C, een mengvorm.

Type C. Vindplaats: Reeuwijk 2003. Gefotografeerd door Martijn Hartman als levend dier in het veld. De flanktekening komt niet overeen met beide ondersoorten, lijkt het meest op type C, een mengvorm.

Type D. Vindplaats: Reeuwijk 2003. Gefotografeerd door Martijn Hartman als levend dier op een broeihoop. De flanktekening komt overeen met het patroon van *Natrix natrix helvetica*, de in Nederland voorkomende ondersoort.

Type D. Vindplaats: Utrecht 2005. Collectie ZMA. Deze flanktekening wordt beschouwd als typisch voor *Natrix natrix helvetica*. Utrecht ligt ook binnen het areaal van deze ondersoort.

Type D. Vindplaats: Mont St. Jean (F) 2004. Collectie ZMA. Deze flanktekening wordt beschouwd als typisch voor *Natrix natrix helvetica*. Frankrijk ligt ook binnen het areaal van deze ondersoort.

Type D. Vindplaats: Engeland, in het veld gefotografeerd. Deze flanktekening wordt beschouwd als typisch voor *Natrix natrix helvetica*. Engeland ligt ook binnen het areaal van deze *helvetica* en de populatie is zeker geïsoleerd van andere ondersoorten. Wat opvalt is de rugtekening die lijkt op een voortzetting van de balkjes op de flanken. Dit komt nooit voor bij de ondersoort *natrix*. Wel is het soms bij Nederlandse ringslangen te zien, zie bijvoorbeeld de foto van Jelle Hofstra in dit artikel.

Dertig museumexemplaren zijn onderzocht afkomstig uit verschillende delen van Nederland en verzameld tussen 1816 en 2005. Twaalf dieren bleken een vlekkenpatroon te hebben dat een mengvorm is van *N.n.natrix* en *N.n.helvetica*, (zoals de tekeningetjes B en C in de figuur). Deze twaalf slangen zijn afkomstig uit de provincies Gelderland, Utrecht, Noord Holland en Zuid-Holland. Vijftien slangen, de helft dus hadden duidelijk het *helvetica* uiterlijk. Een paar slangen waren anders. Eén leek op de Spaanse ondersoort, één op de Midden-Europese (*natrix*). We laten hier een aantal foto's zien te beginnen met de typische *natrix* vorm, vervolgens enkele met gemixt patroon en tenslotte ook typische *helvetica*-vormen. De foto's zijn gemaakt van museum exemplaren, aangevuld met foto's uit het veld.

En nu nog de naam

Volgens de tabel zou *N.n.helvetica*, dus de ringslangen die in Nederland voorkomen, donkergrijsbruin van kleur zijn. In Nederland is dat lang niet altijd het geval. Met name in Friesland, maar ook elders, tref je een scala van kleuren: grijsgroenig, licht tot donkerbruin en staalgrijs tot heel donker. De rugtekening van *helvetica* zou volgens de tabel uit twee rijen kleine vlekjes bestaan. In het veld komen we echter heel gevarieerde rugtekeningen tegen. Kijk bijvoorbeeld naar de eerste foto van de ringslang uit Friesland, maar ook naar de Engelse en Franse ringslang. Wat de flanktekening betreft: het hele scala van vormen van *natrix* tot *helvetica* en mengvormen is in Nederland aan te treffen.

We vermoeden dat de grens tussen de ondersoorten *natrix* en *helvetica* heel diffuus is, bepaalde eigenschappen van *natrix* zijn in de Nederlandse populatie zichtbaar. Het merendeel ziet er wel als *helvetica* uit. Maar een grens tussen beide ondersoorten blijkt eenvoudigweg niet te definiëren met uiterlijke kenmerken. Het is dus ook niet altijd mogelijk om de dieren die we in Nederland zien, op grond van alleen uiterlijk kenmerken een ondersoortnaam te geven.

De vraag is: **wanneer** en **waar vandaan** zijn de *natrix*-kenmerken in de Nederlandse populatie gekomen. Vanuit *natrix*-gebied? vanuit een hybridisatiezone? Dat is gissen. Onlangs kwamen we in contact met Robin Lawson, een Canadese onderzoeker die de geografische variatie opnieuw gaat bekijken met behulp van (mitochondriaal) DNA. Hij kan dat doen met vervellingshuiden. Iedereen die een vervellingshuid in het veld tegenkomt en die af wil staan, wordt bij deze uitgenodigd om de huid, met naam van de vindplaats, op te sturen.

Literatuur

Daan, R. 1975. *Populatie-dynamica en oecologie van de Ringslang (Natrix natrix helvetica) op Broekhuizen*. Rijksinstituut voor Natuurbeheer Leersum; Instituut voor Taxonomische Zoölogie, Amsterdam.
Schlupmann, M. 2005. *Rundbrief zur Herpetofauna von Nordrhein-Westfalen*. 28. Kan gedownload worden als PDF op: www.herpetofauna-nrw.de/rundbriefe.htm
Kabisch, K. 1978. *Die Ringelnatter. Die Neue Brehm-Bucherei* 483. Wittenberg.
Kabisch, K. 1999. *Natrix natrix (Linnaeus, 1758)- Ringelnatter*. In: Böhme, W. (red). *Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas*. Band 3/iiA. Aula-Verlag, Wiesbaden.

	<i>Natrix natrix natrix</i> (Linnaeus, 1758)	<i>Natrix natrix helvetica</i> (Lacépède, 1789)
lichaamsbouw	slank	robuust
kleur en tekening		
ring	meestal geel, zelden ivoorkleurig, zelden afwezig	lichtgeel, ivoorkleurig of wittig, vaak slecht ontwikkeld, soms afwezig
kleur bovenkant lichaam	grijs, soms groenig, bruinig of blauwig	meestal donker grijsbruin
rugtekening	afwezig of 4-6 rijen kleine vlekjes	2 rijen kleine vlekjes
flanktekening	sikkelvormpjes kunnen aanwezig zijn	aan beide kanten een rij smalle of brede balkjes
beschubbing		
ventralia (buikschubben)	163-183	157-179
subcaudalia (staartschubben)	53-78	49-73

Overgenomen uit: Schlupmann (2005) naar Kabisch (1978, 1999)